

Türkmenistan'ın Doğalgaz Çıkmazı

Rusya, İran ve Katar'ın ardından kanıtlanmış doğalgaz rezervleri bakımından dünyada dördüncü sırada yer alan Türkmenistan, bu rezerv zenginliğine rağmen dünya doğalgaz üretiminde ilk on ülke arasına dahi girememektedir.[1] Ancak bundan daha da önemli sorunu, ürettiği doğalgazın dağıtımını konusunda yaşamaktadır.

Rusya, uzun yıllar Türkmen doğalgazının en önemli alıcısı konumunda olmuştur. Özellikle 10 Nisan 2003 tarihinde Rusya ve Türkmenistan arasında imzalanan doğalgaz anlaşması ile 25 yıllık bir süre içerisinde her yıl 70 ila 80 milyar metreküp Türkmen gazının Rusya'ya sevk edilmesi planlanmıştır. Nitekim 2009 yılına kadar Türkmenistan, Rusya'ya her sene 40 ila 50 milyar metreküp arasında doğalgaz ihraç etmiş ve bu gaz, Rusya'nın devlet şirketi olan *Gazprom* aracılığıyla Ukrayna ve Avrupa'ya da ulaştırılmıştır.

Ancak iki ülke arasındaki anlaşmaya rağmen bu süreç içerisinde *Gazprom* ve Türkmenistan arasında birçok sorun ortaya çıkmış ve bu sorunların en başında da fiyat konusu yer almıştır. *Gazprom*'un doğalgaz piyasasının çok altında ödeme yapmasından rahatsızlık duyan Türkmenistan, belli aralıklarla bu konuyu gündeme getirmiştir. 2009 yılında ise Rusya'ya gaz sevk edilen Türkmen-Özbek sınırı yakınlarındaki bir boru hattında patlama meydana gelmiş ve bir yıl boyunca Rusya'ya doğalgaz akışı sağlanamamıştır. Türkmenistan patlamadan *Gazprom*'u sorumlu tutarken aynı yıl içerisinde Türkmenistan ve Çin arasında gerçekleştirilen doğalgaz projesinin Rusya'yı oldukça rahatsız ettiği söylentileri ortaya çıkmıştır. 2010 yılında Rusya'ya doğalgaz sevkiyatı tekrar başlasa da *Gazprom* alım miktarının 11 milyar metreküpe indirildiğini açıklamıştır.

2015 yılından itibaren ise *Gazprom*, Türkmenistan'dan doğalgaz alımını 4 milyar metreküpe kadar düşürmüştür. Bu düşüşe rağmen 2015 yılının son aylarında Türkmenistan Petrol ve Doğalgaz Bakanlığı, *Gazprom*'un 2015 yılının başından itibaren aldığı doğalgazın ödemesini yapmadığını belirtmiştir. Ukrayna krizinden dolayı Batı'nın uyguladığı yaptırımlardan Rusya'nın etkilendiğini ve alım gücünün düştüğünü belirten Türkmenistan, *Gazprom*'dan 400 milyon dolar alacağı bulunduğunu açıklamıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise, *Gazprom* artık Türkmen doğalgazını almayacağını duyurmuştur. Karara doğalgaz piyasasındaki durum ve *Gazprom* şirketinin ekonomik problemleri gerekçe gösterilmiştir.

Türkmenistan ve Rusya arasında yaşanan bu doğalgaz krizinde Çin ve Türkmenistan arasındaki doğalgaz projelerinin de önemli etkisi olmuştur. Türkmenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını azaltma düşüncesi ve Çin'in artan doğalgaz ihtiyacı, 2009 yılında Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattının açılmasını sağlamıştır. Pekin'e her yıl 65 milyar metreküp gaz ulaştırmayı hedefleyen proje, yaklaşık 7.000 kilometre uzunluğa sahiptir. 2009 yılından günümüze kadar Türkmenistan'dan Çin'e sevk edilen doğalgaz miktarı sürekli artış göstermiştir. 185 kilometresi Türkmenistan, 529 kilometresi Özbekistan, 1.300 kilometresi Kazakistan ve yaklaşık 5.000 kilometresi de Çin sınırları içerisinde yer alan hat, Avrasya'daki enerji dağıtımında tekel olmayı amaçlayan Rusya'yı saf dışı bırakmıştır.

Çin'in bu hamlesinden çok daha önce Türkiye, 1999 yılında Türkmenistan ile bir doğalgaz anlaşması imzalamıştır. 30 yıllık zaman dilimini kapsayan anlaşmaya göre her yıl 16 milyar metreküp doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır. Hazar Denizi'nin altından geçecek boru hatlarıyla Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ve oradan da Türkiye ve Avrupa'ya ulaştırılması planlanan doğalgaz projesi, Hazar Denizi'nin statüsüne dair anlaşmazlıklar ve Rusya ile İran'ın hamleleri üzerine hayata geçirilememiştir.

1997 yılında açılan Türkmenistan-İran doğalgaz boru hattı ile her sene 12 milyar metreküp doğalgaz İran'a ulaştırılmıştır. Ancak 1 Ocak 2017 tarihinde Türkmenistan, 1,8 milyar dolarlık doğalgaz borcundan dolayı İran'a gaz sevkiyatını durdurma kararı almıştır. İran, doğalgaz anlaşmasını tek taraflı fesheden Türkmenistan'ı mahkeme yolu ile tazminata mahkûm edeceğini açıklasa da ödenmeyen borçlar Türkmenistan'ı haklı göstermektedir.

Rusya ve İran ile yaşanan krizin yanında son yıllarda enerji fiyatlarındaki düşüş de Türkmenistan'ı ekonomik krizin eşiğine getirmiştir. 7 Haziran 2017'de Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov'un kararıyla 1991 yılından itibaren halkın bedava kullandığı su, doğalgaz ve elektrik gibi hizmetlerin ücretlendirileceği açıklanmıştır. Türkmenistan'ın bağımsızlıktan sonra Orta Asya'nın

Kuveyt veya Katar'ı olacağı, bir lüks merkezine dönüşeceği tahmin edilirken ülkenin bu noktaya gelmesi, kötü yönetime bağlanmaktadır. 1990'ların aksine bugünlerde Türkmenistan, petrol zengini Venezuela'nın Orta Asya'daki kopyası olarak lanse edilmektedir. Ülke ekonomisinin %90 oranında enerji kaynaklarına bağlı olması Türkmenistan'ı krizin eşğine getiren en önemli sebeplerden biri olarak gösterilmektedir.[2]

Rusya ve İran ile yaşanan anlaşmazlıklar ve Çin'in tek alıcı olarak kalması durumunda yaşanabilecek bağımlılıktan duyulan endişeler, Türkmenistan'ı yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu çerçevede daha önce de gündeme gelen Afganistan ve Pakistan'dan geçerek Hindistan'a ulaştırılması planlanan boru hattının (TAPI) inşası için çalışmalar hızlandırılmıştır. Ancak özellikle Afganistan'daki istikrarsızlık projenin tamamlanmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Bu projenin yanında daha önce de planlanan ancak gerçekleştirilemeyen Trans Hazar Doğalgaz Boru Hattı (Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi) projesi tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle 2014'te yaşanan Ukrayna krizi sırasında Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı açıkça görülmüş ve yeni alternatifler üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Bu noktada Türkmen doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması ile hem Türkiye'nin hem Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığı azalacak hem de Türkmenistan ekonomik anlamda rahatlayacaktır. Ancak orta vadede gerçekleştirilebilecek bu proje için tarafların kararlı ve ısrarlı olması gerekmektedir.

[1]BP Statistical Review of World Energy, British Petroleum, 65. Baskı, Haziran 2016.

[2] "Doğalgaz Zengini Türkmenistan Ekonomik Krize Girdi", *Kırım Haber Ajansı*, 19 Haziran 2017.